

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПЕРЕДУМОВ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМ МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ ОСВІТИ

Ястремська С.О.

Тернопільський державний медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

У статті висвітлено ретроспективний аналіз становлення та еволюції системи професійної підготовки медичних сестер в Україні та світі. Здійснено порівняння цих систем. Розглянуто особливості вищої медсестринської освіти у світовому просторі. Обґрунтовано необхідність фундаментальних змін у медсестринській освіті шляхом її адаптування до загальноєвропейської. Аргументовано необхідність побудови багаторівневої системи професійної підготовки медичних сестер, яка відповідає міжнародним стандартам.

Ключові слова: система охорони здоров'я, медичні сестри, медсестринська освіта, багаторівнева система професійної підготовки, історико-педагогічний аналіз, сестринська справа.

Постановка проблеми. Проблема підвищення якості підготовки медичних сестер цілеспрямовано вирішується світовою спільнотою впродовж другої половини минулого і першого десятиліття поточного століття. Ефективна освітня політика в галузі охорони здоров'я є важливим складником стратегічного плану розвитку медичної галузі, оскільки від рівня підготовки медсестринських кадрів залежить якість надання медичної допомоги населенню країни. На початку ХХІ століття відбувається закладення підґрунтя методологічних і ціннісно-гуманістичних засад медсестринської освіти, яка набуває все більшого міждисциплінарного характеру й потребує докорінного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта медичних сестер в Україні як система навчання і виховання кадрів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів має свою історію й тісно пов'язана зі світовою системою медсестринської освіти. Науковий інтерес становлять дослідження, в яких висвітлено проблематику становлення і розвитку медсестринської освіти на рівні світових стандартів в Австрії (Г. Паласюк), Словацькій республіці (С. Андрейчин), Росії (А. Бражніков) та інших європейських країнах (С. Гордійчук, Н. Новосьолова), США (Г. Гусар, Н. Ліщенко, І. Мельничук, К. Пікон), Канаді (Ю. Лавриш) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний прогрес у розвитку та становленні медсестринської освіти з другої половини ХІХ до початку ХХІ ст., слід відзначити недостатність наукового теоретичного та практичного підґрунтя в організації медсестринської освіти, нерегульованість правового поля діяльності медичних сестер, нехтування міжнародним досвідом підготовки фахівців медсестринства тощо. Це актуалізує необхідність здійснення історико-педагогічного аналізу становлення та розвитку теоретико-методологічних основ і передумов медсестринської освіти для урахування прогресивного досвіду навчання медсестер у різних країнах світу й вітчизняних закладах освіти.

Мета статті полягає в дослідженні становлення та еволюції ступеневої медсестринської освіти в Україні та світі, відображенні особливостей підготовки медсестринських кадрів та перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу. Спроби розгляду теоретико-методологічних основ медсестринської освіти у світі розпочалися з другої половини ХІХ століття, з відкриттям у 1843 році Т. Фліндером (Т. Flinder) в Кайзерверсі Рейнсько-Вестфальської общини диякониць, а згодом і першої в світі школи з підготовки сестер милосердя, яка почала роботу в Лондоні в 1860 році під керівництвом Ф. Найтінгейл. Уже з 1877 року на основі моделей шкіл Ф. Найтінгейл розпочато підготовку патронажних сестер для догляду за хворими в домашніх умовах у США та Великій Британії.

Уже в другій половині ХІХ ст. розпочинаються наукові дослідження в сестринській справі й закладаються підвалини медсестринства як наукової спеціальності, використовуються наукові методи у вирішенні проблем медсестринської освіти. Надзвичайно важливими кроками в розвитку світової медсестринської освіти того періоду була поява друкованих періодичних видань з медсестринства («The Nightingale» (1886 р., Велика Британія), «The Trained Nurse» («Медсестра») (1888 р., США)), першого професійного сестринського журналу «American Journal of Nursing» (1900 р., США), заснування першого професійного медичного товариства медичних сестер (ANA) – Американської сестринської асоціації (1886 р.) та Міжнародної Ради медичних сестер (1899 р.), створення в Колумбійському університеті річного курсу академічної підготовки медичних сестер для роботи у сфері сестринського адміністрування (1899 р.) та Комітету для вивчення медсестринської освіти (1919 р.).

Аналіз становлення теоретико-методологічних основ медсестринської освіти у другій половині ХІХ – початку ХХ століття показав, що характерною особливістю цього періоду є розробка наукової концепції ступеневої медсестринської освіти, яка передбачала підготовку медичних сестер-адміністраторів для медсестринських служб, запровадження базової та післядипломної університетської медсестринської освіти; введення магістерських програм і підготовку магістрів з медсестринства (1920 р.).

Уже в 1952 р. вийшов з друку перший номер спеціалізованого міжнародного наукового журналу, присвячений сестринській справі, «Nursing reserch», а сьогодні в США виходить близько 200 професійних журналів, призначених для ме-

дичних сестер. Вершиною лідерських позицій Сполучених Штатів Америки в організації медсестринської освіти була поява в 1960 р. перших програм докторантури в сфері сестринської справи, а вже до кінця 1970-х рр. число медсестер-докторів наук перевищила 2000 осіб. Згодом, у 1973 р. була заснована Національна академія сестринських наук, а в 1985 р. Конгрес США прийняв законодавство, згідно з яким у межах Національного інституту охорони здоров'я був створений Національний центр сестринських досліджень. Приблизно на цей же період припадає створення загальних засад базової підготовки медичних сестер в Європі (середина ХХ ст.). Так, у 1968 р. між кількома європейськими країнами (Данія, Греція, Великобританія, Франція та ФРН) підписано «Європейську угоду про медсестринську освіту». Починаючи з середини минулого століття, прослідковуються такі віхи у становленні медсестринської освіти Європи:

- 1966 р. – рішення Комітету експертів ВООЗ про розвиток професійного мислення медичної сестри, необхідного для прийняття самостійних рішень, заснованого на наукових, клінічних та організаційних принципах;

- 1972 р. – симпозіум ВООЗ (Гаага), на якому було прийнято Конвенцію «Про сестринський персонал», де окреслено необхідність вищої медсестринської освіти, зорієнтованої на підготовку педагогічних, управлінських і дослідницьких кадрів;

- у 1977 р. Міжнародна організація праці (МОП) ухвалює Конвенцію № 149 «Про зайнятість та умови праці й життя медсестринського персоналу», в якій відзначалась важливість вищої медсестринської освіти для розвитку системи охорони здоров'я в різних країнах світу. Згодом, цю Конвенцію ратифіковано багатьма країнами, зокрема й СРСР у 1979 р. Відтак, саме з прийняттям окреслених документів покладено початок створенню загальної основи для підготовки та діяльності сестринського персоналу Європи та СРСР, до складу якої на той час входила й Україна.

На рубежі 80-х і початку 90-х років ХХ століття питання медсестринської освіти завжди були в центрі уваги науковців на конференціях і семінарах міжнародного, державного та регіонального рівнів. Кардинальний поворот у системі професійного навчання фахівців сестринської справи відбувся в 1992 році шляхом реформування системи охорони здоров'я, відповідно до міжнародного досвіду та стандартів, що, водночас, передбачало запровадження ступеневої медсестринської освіти. Саме тоді в Україні активізувався пошук нових тенденцій розвитку сестринської справи та медсестринської освіти, організовано перші медичні училища, а згодом і коледжі, метою яких було забезпечення підвищеного рівня підготовки сестринського персоналу. У цьому ж році були відкриті перші факультети вищої професійної освіти за спеціальністю «Сестринська справа» у ВМНЗ, які вирішували завдання послідовного підвищення професійного та освітнього рівнів фахівців сестринської справи. Уже з 1994 року в системі професійної медсестринської освіти виникають професійно-освітні комплекси «школа – училище (коледж) – вищий навчальний заклад» [6, с. 28].

Принципово нові умови і зміст медсестринської освіти в Україні та Європі встановились із заснуванням Координаційної ради та робочих

груп щодо розробки навчальних програм з експертами ВООЗ та прийняттям Глобальних стандартів базової медсестринської та акушерської освіти (GAGNM), які кардинальним чином змінили вимоги до якості медсестринської освіти, зумовили необхідність розвитку прикладних наукових досліджень у сфері сестринської справи та вдосконалення навчальних планів і програм.

Сьогодні медсестринська освіта в європейських країнах здійснюється відповідно до окреслених нормативних документів та з урахуванням інноваційних процесів, що відбуваються в системі охорони здоров'я і надається медсестринськими школами, училищами, коледжами й інститутами, університетами, академіями. Термін навчання для здобуття рівня дипломованої медичної сестри в більшості країн Європи, становить 3 роки (Греція, Естонія, Іспанія, Швеція) або 3,5 роки (Австрія, Бельгія, Великобританія, Данія, Нідерланди), а після його одержання існує можливість одержання бакалаврського рівня (BcN). Тривалість навчання за бакалаврською програмою становить 3-4 роки з рівня середньої освіти та 2 роки – з рівня дипломованої медсестри. Для тих, хто вирішив продовжувати своє навчання в галузі медсестринства і здобув бакалаврський рівень, існує так звана післядипломна освіта для отримання ступеня магістра медсестринства (MsN), для здобуття якого термін навчання коливається від 1 до 4 років. Практично скрізь, де запроваджений цей рівень підготовки медичних сестер, важливою умовою навчання є наявність стажу практичної роботи. Найвищим рівнем медсестринської освіти, за умови наявності ступеня магістра медсестринства, у деяких країнах (Великобританія, Греція, Польща та Австрія) є можливість здобуття наукового ступеня доктора наук (DrN). З цією метою в Австрії виокремлено окрему наукову спеціальність «Сестринствознавство» [12, с. 87]. Центральною фігурою в процесі професійної підготовки молодших медичних фахівців у більшості країн Європи є медична сестра з вищим рівнем медсестринської освіти (магістратура, докторат з медсестринства).

На відміну від європейських, американська модель медсестринської освіти є комплексною, а її структура значно відрізняється від тієї, яка прийнята в Україні та Європі. З урахуванням законодавчих вимог, у сфері медсестринської освіти США є кілька освітніх ступенів: ліцензована молодша медсестра (LPN), вчений ступінь у сестринській справі (Associate in Science Nursing або ASN), бакалавр сестринської справи (Bachelor of Science in Nursing – RN to BSN), магістр сестринської справи (Master of Science in Nursing або MSN) та доктор філософії або докторський науковий ступінь у медсестринстві «The Doctor of Philosophy» (PHD) або «The doctor of nursing Science» (DNS) [15, с. 107-119].

Узагальнення світового досвіду організації та функціонування системи медсестринської освіти, виявлення її особливостей в Європі, США та Канаді уможливило визначення сучасних тенденцій її розвитку:

- 1) дотримання інтеграційної політики в медсестринській освіті;

- 2) відсутність стандартизації й уніфікації, інтеграція освітніх систем у світовому масштабі;

3) єдність теоретичних і практичних складових вищої професійної освіти;

4) зростання ролі наукових досліджень стосовно професійної підготовки та професійної діяльності медичних сестер;

5) поступове ускладнення систем професійної освіти, розширення системи медсестринської освіти на контингент дорослих людей;

6) стандартизація і технологізація професійної діяльності фахівців з медсестринською освітою;

7) формування єдиного інформаційного середовища галузі широкое застосування системи Internet з її інформаційними ресурсами та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів;

8) посилення університетизації вищої медсестринської освіти та процесів інтеграції всіх ВМНЗ у систему провідних у країні й у світі університетів;

9) постійне оновлення цілей, змісту і технологій у професійній підготовці медсестер з урахуванням досягнень науково-технічного та соціального прогресу й вимог світових стандартів освіти [14, с. 91-98].

Таким чином, здійснений аналіз комплексного вивчення світової та вітчизняної системи медсестринської освіти, забезпечив адекватне розуміння сучасного стану проблеми і науково обґрунтоване визначення подальших перспектив її вирішення. Системний історичний екскурс на основі аналізу наукової літератури та дисертаційних досліджень уможливив умовне виокремлення трьох етапів нормування медсестринської професійної освіти в Україні: універсалізація, стандартизація та модернізація.

Перший етап – *універсалізація* (1989-1994 рр.) – зумовлювався тим, що професійна підготовка фахівців сестринської справи організовувалася на основі єдиних навчальних планів і програм, які затверджувалися відповідними державними органами, як от, Міністерство освіти та Міністерство охорони здоров'я. Для цього періоду характерним було державне регламентування обсягу та структури освітніх програм, наявність єдиної уніфікації програм у всій країні, гарантована можливість отримання підвищення кваліфікації лише 1 раз протягом 5 років.

Другим етапом визначено *стандартизацію* професійної медсестринської освіти та нормативного регулювання освітньої діяльності (1995-2005 рр.), у межах якого приймалися стандарти професійної освіти на 5 років. Стандарт у найзагальнішому розумінні – це певна формалізована норма, оформлена документально [13, с. 658]. У педагогічну практику державних освітніх установ поняття «державний освітній стандарт» (ДОС) було введено з прийняттям Закону України «Про освіту» [9]. Прийняття Державного освітнього стандарту середньої професійної освіти та вищої професійної освіти зі спеціальності «Сестринська справа» [1] зумовлювалися реалізацією Плану розвитку медсестринства в Україні на 1995-2004 рр. [2], Наказів МОЗ України «Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування» [10] та «Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство на

період до 2010 року» [11]. На етапі стандартизації професійної медсестринської освіти окреслені стандарти були основними нормативними документами, що встановлювали державні вимоги до структури, змісту та організації медсестринської професійної освіти. Водночас, етап стандартизації характеризувався введенням поглибленої підготовки медсестринських кадрів за такими напрямками: сімейна медицина, психіатрія, соціальна допомога, неонатологія, онкологічна та паліативна допомога, організація сестринської справи, анестезіологія та косметологія [3, с. 122].

З моменту приєднання України до Болонського процесу змінилася парадигма освіти та розпочався етап *модернізації медсестринської освіти на компетентнісній основі* (2006-2016 рр.). Прийнято новий Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) та Галузевий стандарт вищої освіти України за спеціальністю «Сестринська справа» з урахуванням принципів Концепції стратегії ВООЗ «Досягнення здоров'я для всіх» [4], розпочато перехід вітчизняної системи вищої професійної освіти на чотирьохрівневу систему підготовки медсестринських кадрів: дипломована медична сестра або молодший бакалавр, медична сестра-бакалавр, магістр медсестринства та доктор філософії з медсестринства.

Визначення перспектив розвитку чотирьохрівневої системи медсестринської освіти, на думку С. Муратбекової, – складне, міждисциплінарне завдання, вирішення якого можливе лише на основі цілісної теоретичної концепції, в якій повинні відобразитися як зовнішні, соціально-економічні чинники, що визначають актуальні й перспективні вимоги суспільства до системи медичної та медсестринської освіти, так і внутрішні чинники – психолого-педагогічні, що характеризують процес руху студента від дипломованої медичної сестри до магістра сестринської справи, мотиви і стимули такого руху [5, с. 26].

Згідно з ОКХ зі спеціальності 5.12010102 «Сестринська справа» визначено, що перший рівень професійної медсестринської освіти передбачає підготовку дипломованих медичних сестер (медична сестра-молодший спеціаліст) у медичних коледжах, які реалізують освітні програми першого рівня професійної вищої освіти [1]. Метою навчання дипломованих медичних сестер є підготовка до застосування найзагальніших професійних медсестринських маніпуляцій під керівництвом лікаря.

Зміст і види професійної діяльності бакалаврів сестринської справи, відповідно до ОКХ спеціальності 6.120101 «Сестринська справа», істотно відрізняються від освітніх стандартів підготовки дипломованих медичних сестер. У його межах випускник готується до лікувально-діагностичної, реабілітаційної, медико-профілактичної, дослідницької та організаційно-управлінської діяльності в галузі охорони здоров'я [8]. Метою навчання бакалаврів сестринської справи є підготовка кваліфікованих фахівців для організації та координації роботи медсестринських структурних підрозділів у діагностично-лікувальному процесі щодо догляду за пацієнтами, збереження та зміцнення їхнього здоров'я в лікувально-профілактичних закладах і проведення науково-дослідних робіт у практиці сестринської справи.

Введення за спеціальністю «Сестринська справа» освітньо-кваліфікаційного рівня (ОКР) «Магістр» відбулося згідно з вимогами міжнародних стандартів, на основі вивчення яких встановлено, що магістерський рівень медсестринської освіти передбачає підготовку професіоналів-практиків, викладачів, науковців й управлінців середньої ланки.

Так, у Галузевому стандарті вищої освіти України (ГСВОУ) визначено, що магістр сестринської справи – це завершений освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця з повною вищою освітою, який здобув поглиблені спеціальні вміння та знання, має досвід їх застосування у певній галузі медицини й сестринської діяльності та захистив на вченій раді ВМНЗ магістерську роботу [1]. Відтак, медсестринська освіта МСС вимагає від студентів, перш за все, вміння самостійно організовувати свою діяльність з урахуванням цілісної структури процесу навчання.

Освітньо-науковий рівень доктора філософії з медсестринства передбачає здобуття теоретичних знань і вмінь, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також прове-

дення наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення [7, с. 123].

Аналіз мети навчання, змісту узагальнених об'єктів діяльності медсестер різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і переліку первинних посад свідчить про те, що кожний наступний рівень професійної кваліфікації базується на попередньому і відзначається новим комплексом знань, практичних навичок і вмінь, які забезпечують можливість фахівцям з цим ступенем освіти виконувати нові професійні функції на якісному вищому рівні.

Висновки і пропозиції. Незважаючи на певні успіхи у становленні чотирьохрівневої медсестринської освіти, реальні кроки щодо питань організації підготовки майбутніх магістрів сестринської справи та її змістовного наповнення потребують подальшого поглибленого дослідження. Актуальними проблемами підготовки фахівців сестринської справи ОКР «Магістр» є неузгодженість теоретичного та практичного компонентів навчальних програм; відсутність ефективної взаємодії між роботодавцями та навчальними закладами у сфері організації та здійснення підготовки майбутніх магістрів, непідготовленість майбутніх МСС до практичної діяльності.

Список літератури:

1. Галузевий стандарт вищої освіти України спец.: 6.110102. «Сестринська справа» МОН України. – К., 2012. – 28 с.
2. План розвитку медсестринства в Україні на 1995-2004 рр., розроблений відповідно до рішення Національної конференції медсестер (Чернівці, 1995 р.).
3. Збірник основних нормативних актів про вищу освіту, наукову діяльність, підготовку та атестацію наукових кадрів / За ред. проф. М. І. Панова. – Харків: Гриф, 2013. – 336 с.
4. Концепція стратегії ВООЗ «Досягнення здоров'я для всіх» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua>
5. Муратбекова С. К. Теоретическое обоснование и организационно-методические основы развития сестринского образования в Республике Казахстан: автореф. дисс. на соискание науч. степени доктора мед. наук: спец.: 14.02.03 «Общественное здоровье и здравоохранение» / С. К. Муратбекова. – Астана, 2008. – 41 с.
6. Новосьолова Н. Ф. Сучасні погляди на зміст медсестринської освіти / Н. Ф. Новосьолова // Медсестринство. – 2007. – № 3. – С. 26-30.
7. Лісна-Міських Н. С. Загальна характеристика формування професійної компетентності майбутніх фахівців сестринської справи / Н. С. Лісна-Міських // Педагогічний дискурс. Сер.: Педагогічні науки. – 2016. – Вип. LXXII. – С. 122-126.
8. Програма розвитку медсестринства України (2005-2010 рр.) // Головна медична сестра. – 2006. – № 1. – С. 14-25. (МОЗ України. Наказ № 585 від 08.11.2005 р.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.licasoftcom.ua/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=268110>
9. Закон України «Про освіту» № 1060-XII від 23.05.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page2>
10. Наказ МОЗ України № 35 від 24.02.2000 р. «Про затвердження Положення про особливості ступеневої освіти медичного спрямування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20080912_522.html
11. Наказ МОН України № 612 від 13. 07. 2007 р. «Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://elib.crimea.edu/zakon/min612.pdf>
12. Паласюк Г. Б. Підготовка докторів наук з медсестринства в університетах Австрії / Г. Б. Паласюк // Медична освіта. – 2012. – № 1. – С. 85-89.
13. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / [укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Х.: «Школа», 2009. – 1008 с.
14. Benner P. Educating Nurses: A Call for Radical Transformation / P. Benner, M. Sutphen. – San Francisco: CA Jossey-Bass, 2010. – 389 p.
15. Donahue M. P. Nursing the finest art: an illustrated history / M. P. Donahue. – St. Louis: CV Mosby, 2010 – 390 p.

Ястремская С.А.

Тернопольский государственный медицинский университет
имени И.Я. Горбачевского
Министерства здравоохранения Украины

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ НАУЧНИХ ПЕРЕДУМОВ СТАНОВЛЕННЯ МИРОВОЇ І ОТЕЧЕСТВЕННОЇ СИСТЕМ МЕДСЕСТРИНСЬКОГО ОБРАЗОВАННЯ

Аннотация

В статье отражено ретроспективный анализ становления и эволюции системы профессиональной подготовки медицинских сестер в Украине и мире. Проведено сравнение этих систем. Рассмотрены особенности высшего медсестринского образования в мировом пространстве. Обоснована целесообразность фундаментальных изменений в медсестринском образовании путем ее адаптации к общеевропейской. Аргументирована необходимость построения многоуровневой системы профессиональной подготовки медицинских сестер, которая соответствует международным стандартам.

Ключевые слова: система здравоохранения, медицинские сестры, медсестринское образование, многоуровневая системы профессиональной подготовки, историко-педагогический анализ, сестринское дело.

Yastremska S.O.

Ivan Horbachevsky Ternopil State Medical University
of the Ministry of Health of Ukraine

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF SCIENTIFIC BACKGROUNDS OF NATIONAL AND WORLD NURSING EDUCATION FORMATION

Summary

The article reflects the retrospective analysis of formation and evolution of professional training of nurses in Ukraine and abroad. It describes the comparison of these systems, the features of higher nursing education all over the world. It reinforces the expediency of fundamental changes in nursing education by adapting it to the European education and the necessity of a multilevel system of professional training of nurses formation, that meet international standards.

Keywords: healthcare system, nurses, nursing education, multilevel system of professional training, historical and pedagogical analysis, nursing.